

การศึกษา กับ เศรษฐกิจ
ฝายไหน จะรับใช้ฝายไหน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

การศึกษา กับ เศรษฐกิจ: ฝ่าฝืนจะรับใช้ฝ่าฝืน

♥ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN

พิมพ์ครั้งแรก - พฤษภาคม ๒๕๕๕

๑,๒๐๐ เล่ม

- ในมงคลวารคล้ายวันเกิด อาจารย์นัฏกร อาชะวะบูล
- ในมงคลวารคล้ายวันเกิด คุณโยมจรรยา ไชยันต์ ณ อยุธา
- ในมงคลวารคล้ายวันเกิด อาจารย์สว่างจิตต์ อปานนท์

พิมพ์ที่

สารบัญ

อนุโมทนา	(๑)
การศึกษา กับ เศรษฐกิจ: ฝ่ายไหนจะรับใช้ฝ่ายไหน	๑
อะไรแน่คือหน้าที่ของรัฐ ต่อคณะสงฆ์	๒
ธรรมการ คือศึกษาธิการ	๔
ต้องจัดระเบียบสังคม เพราะการศึกษาล่มสลาย	๖
การศึกษา ต้องให้ถึงความจริงของธรรมดา	๘
เมื่อบุคคลนิพพาน จึงจะทำงานเพื่อโลกได้จริง	๑๑
เมื่อบุคคลแปลกแยกจากชีวิต สังคมก็แปลกแยกจากธรรมชาติ จากนั้น ทั้งมนุษย์-สังคม-ธรรมชาติ ก็ต้องถึงวิกฤติการณ์	๑๓
ธุรกิจได้เป็นเจ้าใหญ่ในแดนของบุคคล และกำลังก้าวเข้ามาครอบงำในแดนของชีวิตด้วย	๑๕
เศรษฐกิจเป็นเจ้าใหญ่ได้ แต่จะพาโลกและชีวิตไปไม่ตลอด	๑๘
ให้เศรษฐกิจของสังคม รับใช้การศึกษาของชีวิต จึงจะเข้าถึงธรรมดา ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน	๒๐

การศึกษา กับ เศรษฐกิจ: ฝายไหน จะรับใช้ฝายไหน*

ขอเจริญพร อาตมภาพในนามของพระสงฆ์ในที่ประชุมนี้ ซึ่งขออ้างรวมทั้งทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีท่านเจ้าคุณ อธิการบดีเป็นผู้นำ พร้อมด้วยกรรมการสภามหาวิทยาลัย กรรมการสภาวิชาการ และท่านผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิต พร้อมทั้ง สาธุชน โดยเฉพาะในนามพระสงฆ์ทั้งหมด ขออนุโมทนาท่านรัฐมนตรี ช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ที่ได้สละเวลามาในที่ประชุมนี้ โดยท่านได้เมตตาทำหน้าที่ในนามของฝายรัฐ คือราชการ อ่านประกาศ สำนักนายกรัฐมนตรี เกี่ยวกับการแต่งตั้งศาสตราจารย์พิเศษ

การที่รัฐบาลปฏิบัติงานนี้ ก็โดยรับสนองพระบรมราชโองการ ในการที่สมเด็จพระบวรราชเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ซึ่งในกรณีนี้เป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับ พระศาสนา หรือระหว่างอาณาจักรกับพุทธจักร ในฐานะที่ทรงเป็น องค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก และทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ

* สัมโมทนาญญา ของพระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ที่อุโบสถ วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๔๕ ในโอกาสที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิธีถวาย มุทิตาสักการะ ในการที่ได้มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษ

นี้ อนุวัตรตามโบราณราชประเพณี ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะ ในการแสดงออกซึ่งพระราชธรรม เริ่มแต่ทศพิธราชธรรม พร้อมด้วยธรรมะข้ออื่นๆ อันแสดงไว้ตามหลักการปกครองในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการ

อะไรแน่คือหน้าที่ของรัฐ ต่อคณะสงฆ์

ในหมู่ชาวพุทธนั้นย่อมทราบกันดีว่า อาณาจักรกับพุทธจักรมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างใกล้ชิดตลอดมา โดยเฉพาะในประเทศไทยของเรานี้ ซึ่งได้ถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ

ธรรมะที่ว่าด้วยการปกครอง ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์จะทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์และการพระศาสนานั้น ว่าถึงการปกครองสมัยพุทธกาล มีทั้งธรรมะสำหรับการปกครองแบบที่เรียกว่า "เอกราช" คือมีพระราชอาองค์เดียว และสำหรับการปกครองที่เรียกว่า "คณราช" คือมีพระราชอาเป็นคณะ เนื่องด้วยในพุทธกาลนั้นมีประเทศหรือแคว้นต่าง ๆ แยกได้เป็น ๒ แบบ คือ

๑. แบบที่เรียกว่า "คณราช" คือ การปกครองเป็นคณะ ซึ่งฝรั่งไปเรียกเป็น Republic หรือสาธารณรัฐ เช่นอย่างแคว้นวัชชี แคว้นมัลละ เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงหลักธรรมไว้เรียกว่า "วัชชีอปริหานิยธรรม ๗ ประการ"

ในหมวดธรรมสำหรับการปกครองแบบนี้ ก็มีความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนา ซึ่งองค์พระมหากษัตริย์จะทรงคุ้มครองสมณพราหมณ์ ปราภฏอยู่ในข้อสุดท้ายคือข้อ ๗ ที่ว่า "...ทรงจัดสรรอารักขา ความคุ้มครองป้องกันโดยชอบธรรม ในพระอรหันต์

ทั้งหลาย"

คำว่าพระอรหันต์ในที่นี้ก็คือพระสงฆ์ที่ทรงคุณธรรมเป็นแบบอย่าง คือยกเอาท่านผู้เป็นอุดมบุคคลสูงสุดขึ้นเป็นหลัก หมายความว่าให้ความคุ้มครอง ดูแล ปกป้องพระสงฆ์ทั้งหลายที่เป็นหลักใจ โดยเป็นหลักทางธรรมทางปัญญา ของประชาชน หรือของสังคม โดยตั้งใจว่าพระอรหันต์ที่ยังไม่มา ก็ขอให้มา ที่มาแล้ว ก็ขอให้อยู่ผาสุก

ที่กล่าวมานี้เป็นหลักธรรมสำหรับการปกครองแบบคนราช เช่นแคว้นวัชชีดังกล่าวแล้ว ซึ่งมีเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนา เป็นข้อสำคัญคุมท้าย

๒. ส่วนการปกครองอีกแบบหนึ่ง ซึ่งกำลังรุ่งเรืองมากในชมพูทวีปสมัยนั้น ได้แก่ระบบ "เอกราช" คือมีราชาผู้เดียว การปกครองระบบเอกราชที่ยิ่งใหญ่เป็นอุดมคติก็คือ ระบบที่เราเรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ สำหรับระบบนี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสหลักธรรมไว้ โดยเฉพาะจักรวรรดิวัตร ซึ่งเรานับกันว่ามี ๑๒ ประการ

จักรวรรดิวัตร ๑๒ ประการนี้ ก็จบลงด้วยข้อสุดท้ายที่ว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนาเช่นเดียวกัน แต่เริ่มมีตั้งแต่ข้อ ๒ ที่ว่า "พระเจ้าจักรพรรดิทรงจัดการอารักขา คุ้มครองป้องกันอันชอบธรรม แก่สมณพราหมณ์ทั้งหลาย" เช่นเดียวกับที่จัดความคุ้มครองป้องกันแก่หมู่ชนเหล่าอื่นๆ ในแคว้น

แต่ **สำคัญที่ข้อสุดท้าย** ซึ่งตรัสว่า พระเจ้าจักรพรรดิเสด็จไปทรงพบปะเยี่ยมเยียนสมณพราหมณ์ ผู้เว้นจากความประมาทวิเวก ผู้ตั้งอยู่ในขันติโสรจจะ ผู้ฝึกตนให้สงบ โดยเข้าไปปรึกษาสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรเป็นสิ่งมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ การใดกระทำแล้วจะเป็นไป

เพื่อความทุกข์ เพื่อสิ่งที่มีไขประโยชน์ การใดกระทำแล้วจะเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุจริตตลอดกาลนาน เมื่อได้ทราบว่า อันใดเป็นโทษ เป็นสิ่งที่ควรงดเว้น ก็ละเสีย อันใดจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขยั่งยืนนาน ก็บำเพ็ญการนั้นให้บริบูรณ์

นี่คือข้อสุดท้ายที่จบสมบูรณ์ของหลักที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร จะเห็นว่าหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น สอนหลักการปกครองบ้านเมืองโดยเตรียมไว้พร้อม ทั้งระบบคนราช และเอกราช คนราชนั้นเป็นการปกครองที่คล้ายกับระบบที่เรียกว่าประชาธิปไตย บางที่เราเรียกกันว่าระบบสามัคคีธรรม คือใช้สภาที่เรียกว่า สันถาคาร เป็นที่ประชุมตัดสินกรณีต่างๆ

ธรรมการ คือศึกษาธิการ

ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนา ถ้าดำเนินไปด้วยดี ก็จะทำให้บ้านเมืองอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ความเป็นมาที่มีการแต่งตั้งผู้ทำงานทางด้านการศึกษา ทางด้านเกี่ยวกับธรรมะ เกี่ยวกับการให้ความรู้ ให้ธรรม ให้ปัญญา แก่สังคม หรือแก่ประชาชน ก็จัดอยู่ใน การบำเพ็ญพระราชกรณียกิจข้อนี้นั่นเอง ซึ่งฝ่ายรัฐก็ได้รับสนอง พร้อมทั้งได้สืบทอดประเพณีของราชธรรมนี้ หมายความว่า เมื่อเรามีการปกครองแบบประชาธิปไตย รัฐบาลก็เป็นผู้สืบทอดธรรมะ สำหรับการปกครองนี้จากองค์พระมหากษัตริย์ มาทำหน้าที่สืบทอดไป

ในสมัยก่อนนั้น การศึกษากับเรื่องพระศาสนาไม่ได้แยกกัน เพราะฉะนั้น ที่ว่ารัฐ หรือพระราชา จนถึงพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงจัดอุปถัมภ์คุ้มครองป้องกันแก่พระสงฆ์ สมณพราหมณ์ และพระอรหันต์ ทั้งหมดนั้น ก็หมายถึงการส่งเสริมผู้ทำหน้าที่ทางการศึกษานั้นเอง

ย้อนไปสมัยก่อนโน้น การแบ่งแยกทางด้านวิชาการไม่เหมือนสมัยปัจจุบัน ในสมัยก่อนนั้นวิชาอาชีพต่างๆ ในชมพูทวีป เรียกกันว่า "สิปปะ" ซึ่งมีการจำแนกเป็นสิปปะชั้นต่ำ และสิปปะชั้นสูง ถ้ามองดูตามกาลสมัย ก็เป็นยุคเดียวกันกับพวกกรีก ที่เขาจัดวิชาทำมาหากินต่างๆ เป็นวิชาชั้นต่ำ เรียกว่าวิชา (ขอประทานอภัย) ชั้นทาส คือเป็น Servile Arts ส่วนพวกวิชาทางด้านใช้สติปัญญาสมอง จึงจะเป็นวิชาของพวกเสรีชน เรียกว่า Liberal Arts ซึ่งปกติในชมพูทวีปวิชาประเภทนี้ก็อยู่กับสมณพราหมณ์

เพราะฉะนั้น การที่อุปถัมภ์บำรุงทางด้านพระศาสนานั้น จึงหมายถึงการอุปถัมภ์บำรุงทางการศึกษาอยู่ในตัว และเท่ากับถือว่าการศึกษากับการสอนธรรมเป็นเรื่องเดียวกัน ต้องอยู่ด้วยกัน

ทั้งนี้เพราะว่าลำพังเฉพาะศิลปวิทยาวิชาชั้นนั้น หาได้เป็นเครื่องนำทางของการปกครอง ที่จะทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขได้ไม่ แต่เป็นเรื่องเพียงแค่ว่าด้านเศรษฐกิจ ซึ่งแม้จะมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ก็เพียงเป็นเครื่องค้าจุน

ส่วนตัวกำหนดวิถีทางของสังคมที่แท้ ในการที่จะนำทางการบริหารสังคมนั้น จะต้องอาศัยสติปัญญาที่ประกอบด้วยธรรมดำเนินไป ดังนั้นประเพณีการปกครองที่การศึกษากับพระศาสนาหรือธรรมะมาด้วยกันนี้ จึงยังยืนตลอดมา เป็นอุดมการณ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม

การที่ทางรัฐได้ปฏิบัติภารกิจในวันนี้ ซึ่งเป็นการรับสนองพระบรมราชโองการ ก็ถือว่าได้อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาตามโบราณราชประเพณีนี้ อาตมภาพขออนุโมทนา

ต้องจัดระเบียบสังคม เพราะการศึกษาล่มสลาย

เมื่อกล่าวถึงรัฐบาล ก็เป็นการกล่าวถึงรัฐทั้งหมด ที่ทำการในนามของประเทศชาติ เมื่อพูดแคบเข้ามา สถาบันผู้เป็นเจ้าของเรื่องวันนี้ ก็คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยกรรมการสภามหาวิทยาลัย ซึ่งวันนี้ท่านเจ้าคุณอธิการบดีได้เป็นผู้นำมา

ทางมหาจุฬาฯนั้น ที่ได้มาแสดงความเอื้อเฟื้อในวันนี้ กระทบก็ขอขอบพระคุณในการที่มีน้ำใจ ทั้งต่อผมในฐานะเป็นบุคคล คือเป็นพระภิกษุรูปหนึ่ง และอีกสถานหนึ่ง คือ ในฐานะที่เป็นศิษย์เก่าของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยด้วย จึงเป็นการขอบคุณของศิษย์เก่า ต่อทางมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อเป็นเรื่องของศิษย์เก่า ก็เลยขอโอกาสพูดคุยแบบกันเอง

วันนี้ เมื่อท่านรัฐมนตรีอ่านประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีนั้น ได้กล่าวถึงการแต่งตั้งศาสตราจารย์พิเศษ ๒ ท่าน ก็เลยขอโอกาสเล่าข่อนไปเมื่อตอนก่อนเพลนี้เอง หลวงลุงที่วัดนี้ อยู่ๆ ท่านก็ถือเอาหนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งมาอ่านให้ฟัง เป็นข่าวเรื่องแต่งตั้งศาสตราจารย์พิเศษ ไฉนนั้นบอกว่าตั้งพระธรรมปิฎกเป็นศาสตราจารย์พิเศษคนแรกของมหาจุฬาฯ เรื่องนี้ก็เลยเป็นจุดที่จะนำมาขอกล่าวในที่นี้ คือแก้ข่าว

ความจริงนั้น บุคคลท่านแรกที่แท้ก็คือ ท่านอาจารย์จำนงค์ทองประเสริฐ ทำไมจึงว่าอย่างนี้ คือประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรี หรือข่าวที่หนังสือพิมพ์นำไปลงนี้ เป็นเรื่องความดีความงามของพุทธบริษัท หมายความว่าในพุทธบริษัทนี้ เราให้ความสำคัญแก่

ภิกษุบริษัท คือให้ความสำคัญแก่พระสงฆ์ เพราะฉะนั้น เมื่อมีเรื่องราวมาคู่กันด้วยกัน ก็ยกพระสงฆ์เป็นอันดับแรก แต่ว่าโดยรัตตัญญูตาหรือรัตตัญญูภาวะแล้ว ต้องถือว่าท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นลำดับที่ ๑ เพราะว่าท่านเป็นครูอาจารย์ รวมทั้งเป็นครูอาจารย์ของกระผมเองด้วย

นั่นเป็นเหตุการณ์เมื่อนานมาแล้ว ตั้งสี่ห้าสิบปีก่อนโน้น ผมได้เข้ามาหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อยังเป็นเนรลึ้กๆ องค์กรหนึ่ง ตอนนั้นท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นท่านเจ้าคุณกวีรญาณ ท่านเป็นผู้บริหารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาที่เล่าบ่อยๆ ก็ขอโอกาสนำมาเล่าซ้ำอีก

สมัยก่อนนี้ ก่อนเข้าชั้นเรียนมีการประชุมกันที่ลานอโศก ตรงหน้าหอสมุดกลาง คณะผู้บริหาร และครูอาจารย์ มหาจุฬาฯ ก็จะไปจัดลำดับผลัดกันมาพูดให้โอวาทแก่นิสิต นักเรียน ที่ลานอโศกหน้าหอสมุดกลางนั้น

ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นศูนย์กลางหรือเป็นแกนของการให้โอวาทนี้ กระผมเองก็ได้ฟังโอวาทของท่านเป็นประจำ คำกล่าวของท่านมีความหมายสำคัญมาก เพราะเป็นเครื่องปลุกจิตเตือนใจ ให้พระเถระของเรา มองเห็นความสำคัญของการทำกิจพระศาสนา เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน ให้เห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา แล้วก็ให้สำนึกในหน้าที่ ที่จะออกไปทำประโยชน์แก่ประชาชน ด้วยการนำธรรมะไปเผยแผ่ ทำให้เกิดสิ่งที่เรียกกันว่า "ไฟ" คือเกิดความรู้สึก ความสำนึก ที่จะเล่าเรียนศึกษาพระพุทธศาสนาให้จริงจัง เกิดความซาบซึ้งเห็นคุณค่าของหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า แล้วมีใจใฝ่ปรารถนาที่จะนำเอาพระธรรมคำสอน

นี้ไปเผยแพร่ ให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนต่อไป

คิดว่าการศึกษานี้ มีภารกิจอย่างหนึ่งที่ควรจะต้องทำให้ได้ คือการที่จะต้องปลูกจิตสำนึกของนักเรียน นักศึกษา นิสิตทั้งหลาย เวลานี้บ่นกันมากกว่า นิสิต นักเรียน ไม่ค่อยมีจิตสำนึกในเรื่องสังคม หรือจิตสำนึกต่อพระศาสนา แม้แต่ในวงการพระสงฆ์เอง ความรักพระศาสนาก็ไม่ค่อยมี ฉะนั้นแรงใจที่จะทำกิจเพื่อประโยชน์ส่วนรวมจึงอ่อนแอ

ในฝ้ายของบ้านเมืองก็เช่นเดียวกัน ผู้เรียนจะต้องมีจิตสำนึกต่อสังคมอย่างจริงจัง ที่จะทำให้เกิดกำลังและความอาจหาญ แก่สลักล้าเข้มแข็งที่จะสร้างสรรค์ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติต่อไป มิฉะนั้นคนรุ่นใหม่ก็อาจจะถูกสิ่งล่อเร้า ยั่วยวน ชักจูงให้เขว ออกหรือลงไปจมอยู่ในการเสพบริโภค อย่างที่เราเรียกกันว่า บริโภคนิยม ตลอดจนนโยบายต่างๆ ได้ง่าย

สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ที่ผู้คน เยาวชน จนกระทั่งเด็กนักเรียน หมกมุ่นมัวเมา มีอบายมุขมาก จนต้องจัดระเบียบสังคมกันนี้ ก็คงจะเป็นเพราะเหตุนี้ คือต้องสืบเนื่องจากการศึกษาด้วย เพราะการศึกษาในประเทศของเราไม่สามารถปลูกจิตสำนึกทางสังคมให้เกิดขึ้น

การศึกษา ต้องให้ถึงความจริงของธรรมดา

การที่จิตสำนึกทางสังคม หรือจิตสำนึกต่อส่วนรวม และจิตสำนึกต่อพระศาสนา นี้ จะเกิดขึ้นได้ ก็ต่อเมื่อผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของสิ่งที่เล่าเรียนศึกษา อย่างพระเถร ก็คือจะต้องมองเห็นคุณค่าของพระธรรมวินัยว่า เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง เป็นสิ่งที่จะนำไป

แก้ปัญหาก็ได้ ทำประโยชน์สุขให้สำเร็จได้อย่างแท้จริง เมื่อเห็นคุณค่าก็จะซาบซึ้งใจและมีความเชื่อมั่น และก็จะมีคุณจิตสำนึกนั้นให้ออกมาเป็นผลในทางปฏิบัติได้

ลึกลงไป ก่อนที่จะเห็นคุณค่าก็คือ ต้องเห็นความจริง โดยเฉพาะในการเล่าเรียนพระพุทธศาสนา ศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า คั่นคว้าวิชาญพระธรรมวินัย ก็ต้องเห็นความจริงของธรรมะนั้นนั้น ถ้าไม่เห็นความจริงก็ไม่เห็นความหมาย ว่าจะมีคุณค่าเป็นประโยชน์ได้อย่างไร แรงใจ หรือจิตสำนึกต่างๆ ก็ไม่สามารถออกผลสู่การปฏิบัติ

เพราะฉะนั้นเบื้องต้นทีเดียว ต้องมองเห็นความจริง เมื่อเล่าเรียนต้องมีความซาบซึ้งว่า พระพุทธศาสนาสอนหลักที่เป็นความจริง และความจริงนี้ไม่ใช่จริงเพราะท่านผู้นั้นผู้นี้สอน หลักพระพุทธศาสนานั้นเป็นที่ทราบกันดีว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ตถาคตทั้งหลาย จะอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็มีอยู่เป็นธรรมดาของมันอย่างนั้น (ไม่ว่าจะเป็นหลักเรื่องไตรลักษณ์ หรือปฏิจลสมุปบาทก็ตาม) ตถาคตได้ค้นพบความจริงนี้แล้ว จึงได้นำมาเปิดเผยแสดงชี้แจง ทำให้เข้าใจง่าย ว่าดังนี้"

หลักการนี้หมายความว่า ท่านผู้สั่งสอน แม้แต่องค์สมเด็จพระบรมศาสดา ก็ทรงเป็นสื่อชี้ให้เราดูไปที่ตัวความจริงนั้น ความหมายอยู่ที่ความจริง ไม่ใช่ติดอยู่กับตัวผู้แสดงหรือผู้สอน การสอนที่มัวแต่บอกว่า คนนั้นพูดว่าอย่างนี้ นักปราชญ์คนนั้นพูดว่าอย่างนั้น คงไม่ไปไหน นักปราชญ์เหล่านั้นแน่นอนว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง แต่ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นสื่อ ช่วยให้เรามองไปที่ความจริงเมื่อใดเห็นตัวความจริงที่แท้ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ เมื่อ

นั่นจึงจะสำเร็จประโยชน์ของการศึกษาที่แท้จริง แล้วภารกิจของท่านผู้แสดงก็ถึงจุดหมาย

เวลานี้เป็นที่น่าสังเกตว่า บางทีในการเล่าเรียนที่เรียกว่าการศึกษา ก็มาติดอยู่แค่เพียงว่า ใครพูดว่าอย่างไร นักปราชญ์คนนั้นว่าอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็จบอยู่ที่นั่นเอง ถ้าพูดอย่าง "เซน" ก็คล้ายๆ บอกว่า มีมือชี้ให้ดูพระจันทร์ แต่คนแทนที่จะมองไปที่พระจันทร์ ก็มองไปที่นิ้วที่ชี้ เลยไม่ถึงพระจันทร์สักที ยิ่งกว่านั้นบางทีก็อาจจะไม่ได้มองที่นิ้วชี้ด้วยซ้ำ แต่มองไปที่มือ หรือมองไปที่ตัวคนชี้ เลยไม่เห็นแม้กระทั่งนิ้วที่ชี้ นี่ถ้าใกล้เข้าไปหน่อยก็มองไปที่นิ้วชี้ ต่อจากนิ้วชี้ ถ้ามองให้แน่ให้ตรง ก็คือมองไปที่พระจันทร์

ศิลปวิทยาการต่างๆ นั้นแน่นอนว่ามีความมุ่งหมายเพื่อให้ถึงความจริงแท้ ถ้าพูดตามหลักพระพุทธศาสนาก็คือความจริงตามธรรมชาติ หรือความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดา เมื่อเรามองเห็นความจริงนี้แล้ว เราก็จะมองเห็นว่า อ้อ สิ่งทั้งหลายเป็นไปอย่างนี้ๆ เมื่อทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนั้น จึงจะต้องทำต้องแก้ไขอย่างนั้นๆ ความจริงก็จะทำให้เกิดความหมาย แล้วก็มองเห็นคุณค่า แล้วจิตสำนึกต่อส่วนรวมและต่อธรรมก็จะตามออกมา

ถ้าการศึกษาทำได้สำเร็จอย่างนี้ ก็จะสอดคล้องกับจุดหมายของพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวพุทธเรา โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้พูดถึงกันอยู่เสมอ โดยถือว่าเป็นจุดหมาย หรือจะเรียกว่าเป็นอุดมการณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่เราอ้างกันบ่อยๆ ว่า "จรต ภิกขเว จาริกัม พุชชนิตาย พุชชนสุขาย" แปลว่า เธอทั้งหลายจงจาริกไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่พหุชน เพื่อเห็นแก่ประโยชน์

สุขของชาวโลก ตามคำสั่งท่ายว่า โลกานุกมฺปาย

เมื่อบุคคลนิพพาน จึงจะทำงานเพื่อโลกได้จริง

แท้จริง พุทธพจน์นี้มีใช้เพียงสำหรับผู้ประกาศเผยแผ่พระศาสนาเท่านั้น และที่ว่าจาริกนั้น เดียวนี้ก็อาจจะไม่ได้จาริกไปด้วยตัวแล้ว เพราะเป็นยุคของข่าวสารข้อมูล ข่าวสารข้อมูลสามารถจะไปได้ด้วย IT ซึ่งสามารถเผยแพร่ไปได้กว้างขวางรวดเร็ว แม้ไม่ต้องเดินทางไป ไม่ต้องขึ้นเครื่องบิน ไม่ต้องไปรถไปเรือ

อย่างไรก็ตาม การจาริกทั้งหมดนี้ ไม่ว่าจะจาริกไปเองหรือจะจาริกไปโดย IT ก็ตาม ศาสนิกจिनนั้นก็ยังไม่ใช่ความหมายชั้นสมบูรณ์ เพราะหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้ ไม่ใช่หมายถึงเฉพาะเป็นภารกิจของพระสงฆ์หรือบุคคลเท่านั้น แต่ทรงหมายถึงตัวพระพุทธศาสนาทั้งหมดที่เดิยวว่า พระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ยืนนานก็เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

แม้แต่องค์พระพุทธเจ้าเองที่ดำรงพระชนม์อยู่ ก็เพื่อจุดหมายนี้ ดังที่พระสารีบุตรกล่าวไว้ เมื่อครั้งที่พระอนนทได้กล่าวถามขึ้นมาว่า ถ้าองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีอันเป็นอะไรไป ท่านพระสารีบุตรจะเศร้าโศกหรือไม่ พระสารีบุตรก็ได้กล่าวตอบว่า ท่านจะไม่เศร้าโศกด้วยรู้ตามความเป็นจริง แต่ท่านก็คิดว่า ถ้าองค์พระมหาบุรุษจะดำรงพระชนม์อยู่ยืนนาน ก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน และเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก เป็นอย่างมาก

นี่ก็หมายความว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดก็ตาม องค์พระบรมศาสดาก็ตาม การทำงานพระศาสนาของเราทั้งหมดนี้ก็ตาม มีวัตถุประสงค์อันแท้จริงอยู่ที่นี้เอง คือเพื่อการบำเพ็ญประโยชน์สุข

แก่ชาวโลก อันนี้เป็นจุดหมายของพระพุทธศาสนา เป็นจุดหมายในระดับกว้างชั้นปลาย ซึ่งเป็นจุดหมายเพื่อส่วนรวม

ที่นี้อีกด้านหนึ่ง ก็มีจุดหมายที่มาสอดรับเป็นฐานให้แก่จุดหมายนี้อีกชั้นหนึ่ง คือจุดหมายชั้นบุคคล

จุดหมายของบุคคลที่เป็นแต่ละชีวิตนั้น คือนิพพาน จุดหมายแห่งนิพพานของบุคคลนี้ จะไปสัมพันธ์กับจุดหมายแห่งการบำเพ็ญประโยชน์สุขเพื่อชาวโลก เพราะผู้ใดไม่นิพพาน ผู้นั้นก็ไม่สามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลกได้เต็มที่

เป็นธรรมดาว่ามนุษย์เมื่อยังมีกิเลส ก็ยังมีอะไรที่ต้องทำเพื่อตน อย่างน้อยก็คือการที่จะมีความสุขเพื่อตน อย่างดีก็จะต้องพัฒนาคุณภาพของตน แต่ถ้าผู้ใดนิพพาน ก็คือเสร็จกิจเพื่อตน ดับตัวตนหมดแล้ว ไม่มีอะไรต้องทำเพื่อตัวอีก เต็มอิม จนกระทั่งมีความสุขเป็นคุณสมบัติประจำตัว แม้แต่ความสุขก็เป็นคุณสมบัติประจำตัวแล้ว ไม่ต้องหาความสุข ไม่ต้องทำอะไรเพื่อตัวเองอีก

บุคคลที่นิพพาน ดับได้แม้กระทั่ง(ความนึกคิดถึง)ตัวตน เพราะไม่มีตัวตน(ที่ยึดถือไว้) มีความสุขเต็มเปี่ยมบริบูรณ์แล้ว ท่านผู้นี้แหละจึงจะเป็นผู้พร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์สุขเพื่อชาวโลกได้เต็มที่

คดีนี้เป็นเรื่องสำคัญ จะต้องรู้ตระหนักรู้ไว้ว่า จุดหมายของพระพุทธศาสนาจัดเป็น ๒ ชั้น คือจุดหมายเพื่อตัวบุคคล กับจุดหมายเพื่อส่วนรวม ซึ่งรับกัน และสอดคล้องหนุนซึ่งกันและกัน เราจะต้องเน้นย้ำหลักการนี้ให้เด่นชัด

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกไปประกาศพระศาสนาครั้งแรก ท่านเหล่านั้นล้วนเป็นพระอรหันต์ทั้งสิ้น พระองค์จึงตรัสว่า

ทุกท่านที่อยู่ในที่นี้ รวมทั้งพระองค์เองด้วย ล้วนเป็นผู้พ้นแล้วจากบ่วง ทั้งที่เป็นของทิพย์และของมนุษย์ นี่ก็คือนิพพานหมดแล้ว ไม่มีตัวตนที่จะไปติดข้องอะไรทั้งสิ้น เป็นอิสระโดยสมบูรณ์ ฉะนั้นต่อจากนี้ก็เป็นอิสระเสรี สามารถจาริกไปเพื่อชาวโลกได้เต็มที่

ฉะนั้น การศึกษาจะต้องทำให้ได้ทั้ง ๒ ชั้น คือการศึกษาที่จะทำให้คนนิพพาน ซึ่งมีความหมายต่อไปถึงการที่เขาจะได้ทำงานเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกได้โดยสมบูรณ์ ทั้งสองอย่างนี้รับกัน ถ้าการศึกษาไม่สามารถทำให้สำเร็จวัตถุประสงค์สองอย่างนี้ โดยเฉพาะขั้นแรกก็เลิกล้มไปเสียแล้ว การที่เขาจะทำได้เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคม หรือแก่ส่วนรวม ตลอดจนแก่โลกนั้น ย่อมเป็นไปได้ยากหรือเป็นไปได้

เมื่อบุคคลแปลกแยกจากชีวิต สังคมก็แปลกแยกจากธรรมชาติ จากนั้น ทั้งมนุษย์-สังคม-ธรรมชาติ ก็ต้องถึงวิกฤติการณ์

เวลานี้ เรามาถึงระยะของวิกฤติการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็
นวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ วิกฤติการณ์ทางสังคม จนถึงวิกฤติ
การณ์ของชีวิตจิตใจ ขณะนี้วิกฤตินั้นขยายกว้างขวางถึงระดับโลก

ตอนเกิดสงครามที่อาฟกานิสถาน ประเทศสหรัฐอเมริกา
บอกว่า เวลานี้เกิดสงครามชนิดใหม่เป็น new kind of war และ
สงครามชนิดใหม่นี้ก็เข้ามาในยุคที่เพิ่งเกิด "New Economy" คือ
เศรษฐกิจแบบใหม่ จึงเป็นเรื่องที่เราจะต้องเตรียมรับสถานการณ์
ในการที่ว่า ถ้าเรามีความมุ่งหมายที่จะบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาว
โลก ทำให้โลกนี้มีสันติสุข ก็จะต้องแก้ไขสถานการณ์เหล่านี้ ไม่ใช่
เป็นเรื่องที่เพียงตื่นเต้นแล้วก็ผ่านไป

สถานการณ์เหล่านี้ก็คือสิ่งที่คุกคามต่อสันติสุขและความอยู่
 ร่วมเย็นเป็นสุขของชาวโลกนั่นเอง การที่ New Economy มาตีหรือ
 ไม่ แล้วก็ new kind of war มา อันนี้ไม่ตีแน่นอน แต่ทั้งสองอย่าง
 นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไร เวลานี้เราเข้ามาอยู่ในภาวะที่โลกมี
 ความซับซ้อนสับสน จนกระทั่งคนมองปัญหาอะไรต่างๆ ได้ยาก
 คลำปมไม่ถูก และไม่รู้จักแก้อย่างไร ตรงจุดโหนด

อย่างไรก็ตาม ที่จริงมันก็ไม่ไปไหนหรอก ที่ว่าซับซ้อนสับสน
 มันก็อยู่แค่เดิมมันเอง ว่าไปในแง่หนึ่งก็คือ การที่มนุษย์เราเปลี่ยนแปลง
 แยกจากตัวเอง มองง่ายๆ ก็คือมนุษย์เรานี่แหละเป็นตัวก่อปัญหา
 แล้วก็เป็นผู้ที่จะแก้ปัญหา

มนุษย์ที่ก่อปัญหาขึ้นมา ก็ก่อปัญหาตั้งแต่ที่ตัวเองนั่นเอง
 เขาก่อปัญหาที่ตัวเองก่อน แล้วก็เลยก่อปัญหาออกไปข้างนอก ตั้ง
 แต่ตัวเองก็ไม่รู้จักตัวเอง

มนุษย์นั้นถ้าหากันไป โดยภาวะพื้นฐานก็ง่ายๆ คือมนุษย์แต่
 ละคนนี้มี ๒ สถานะพร้อมกัน หรือมองได้ ๒ ด้าน

๑. คนแต่ละคนนี้เป็นชีวิต ซึ่งเป็น "หน่วยธรรมชาติ" เพราะ
 ว่าชีวิตนั้นเป็นธรรมชาติ ภาวะของมนุษย์ด้านนี้โยงเราเข้ากับธรรม
 ชาติ แน่นอนว่าโดยพื้นฐานแล้วเราทุกคนเป็นชีวิต ชีวิตของเราเป็น
 ธรรมชาติ เกิดมาตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เกิดจาก
 องค์ประกอบต่างๆ ของธรรมชาติที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมมา
 ประชุมกัน อันนี้คือตัวคนด้านหนึ่ง

๒. อีกด้านหนึ่ง มนุษย์เรานี้เป็นบุคคล ซึ่งเป็น "หน่วยสังคม"
 เพราะเป็นผู้อยู่ในสังคม เป็นส่วนร่วมหน่วยหนึ่งในสังคม เมื่อเป็น
 บุคคล ก็เป็นผู้อยู่ในสังคม เป็นส่วนร่วมในสังคม และก้าวออกไปมี

ความสัมพันธ์กับคนโน้นคนนี้ แล้วก็มีการอยู่ร่วมกันด้วยดี หรือด้วยไม่ดี แต่โดยมากมักจะไม่ค่อยได้ดี เพราะว่าแต่ละคนจะต้องดิ้นรนเพื่อให้ตนอยู่รอดเป็นต้น ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิง การแก่งแย่งทะเลาะวิวาทกัน ดังนั้นปัญหาในด้านบุคคลจึงมีมาก

นอกจากปัญหาที่ออกไปสู่สังคมแล้ว มนุษย์ด้านบุคคลนั้น ยังปฏิบัติต่อภาวะของตนเอง ด้านที่เป็นหน่วยธรรมชาติคือชีวิตไม่ถูกต้องอีก จนเกิดปัญหาซ้อนลึกลงไปถึงขั้นพื้นฐาน

เวลานี้เรื่องที่เป็นปัญหาอย่างยิ่งก็คือ การที่มนุษย์แปลกแยกจากตัวเองด้านชีวิต แทบจะเหลือแต่ด้านบุคคลอย่างเดียว มนุษย์เชื่อมตัวเองเข้ากับความจริงพื้นฐานที่เป็นธรรมชาติไม่ถูก ตั้งแต่กินอาหารเป็นต้นไป แม้แต่กินอาหารก็กินไม่ถูกแล้ว เขากินเพื่อสนองความต้องการของบุคคล แทนที่จะกินเพื่อสนองความต้องการของชีวิต

เมื่อมนุษย์แปลกแยกจากตัวเอง โยงไม่ถึงแม้แต่ชีวิตของตัวเองที่เป็นธรรมชาติ ก็แน่นอนว่าจะต้องเกิดปัญหา

ธุรกิจได้เป็นเจ้าของใหญ่ในแดนของบุคคล

และกำลังก้าวเข้ามาครอบงำในแดนของชีวิตด้วย

เวลานี้การเน้นด้านบุคคลที่อยู่ในสังคมนั้น เป็นส่วนที่เด่น กระบวนการสำคัญทั้งหมดที่เป็นไปอยู่ในโลกมนุษย์ที่เด่นในปัจจุบัน นั้น เป็นเรื่องของบุคคลกับสังคม และในกระบวนการทางสังคมนั้น ส่วนที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมามากที่สุดก็คือด้านเศรษฐกิจ

กระบวนการทางสังคมด้านเศรษฐกิจนี้ กำลังใหญ่ขึ้นมาเป็นอันดับหนึ่ง และมีอิทธิพลครอบงำระบบอื่นๆ ในทางสังคมด้วยกัน

เอง แต่แค่นั้นมันยังไม่หยุด เวลานี้เรื่องของเศรษฐกิจนี้ กำลังจะมีอำนาจแผ่อิทธิพลเข้ามาครอบงำเรื่องของมนุษย์ด้านชีวิตแท้ๆ ที่เป็นธรรมชาติด้วย จะเห็นได้แม้แต่ในเรื่องการศึกษา

เวลานี้เรา(ฝรั่ง)พยายามจัดศาสตร์ต่างๆ ในโลกเป็น ๓ หมวด คือเป็นมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่แล้วการศึกษานี้ไม่รู้จะอยู่ในหมวดไหนดี

การศึกษาก็เลยเป็นประเภทๆ กึ่งๆ นักการศึกษาตะวันตกบางคนก็จัดเข้าเป็นสังคมศาสตร์ บางคนก็ไม่จัด ไม่รู้จะจัดเข้าอันไหนดี บางทีก็จัดแยกเป็นอิสระ คือจัดไม่ถูกและไม่ลงกัน

การศึกษานั้น แน่แน่นอนว่ามันเป็นเรื่องของชีวิต จึงเป็นเรื่องพื้นฐาน ถ้าว่าตามหลักพุทธศาสนาก็คือ คนเราต้องมีชีวิตอยู่ เมื่อชีวิตมีอยู่ และเป็นไป เรียกว่าเราดำเนินชีวิตนั้น เราจะเป็นอย่างนี้ หรือชีวิตจะดำเนินไปได้ เราก็ต้องเจอสถานการณ์ใหม่ พบประสบการณ์ใหม่ๆ ซึ่งเราจะต้องปรับตัว จะต้องเรียนรู้ จะต้องพัฒนาชีวิตนั้น เพื่อปฏิบัติต่อสถานการณ์นั้นหรือประสบการณ์นั้นให้ได้ผล

การที่เราพยายามดำรงชีวิตอยู่ด้วยดี หรือให้เป็นไปด้วยดี หรือแม้แต่ให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์นั้นๆ หรือในการพบประสบการณ์นั้นๆ นี่ก็คือการศึกษานั้นเอง เพราะฉะนั้นตราบไตที่เรามีชีวิตอยู่ เราก็มีการศึกษาตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญว่า ชีวิตกับการศึกษาเป็นอันเดียวกัน แต่หมายถึงชีวิตที่ดี

ชีวิตที่ไม่พยายามปรับตัว ไม่พยายามเรียนรู้ ไม่พยายามที่จะดำเนินไปให้บรรลุจุดหมายที่สูงขึ้นไป ก็สักแต่ว่ามีลมหายใจ ท่านเรียกความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่สักแต่จะมีลมหายใจว่า "พาล" คน

พาลก็คือคนที่เป็นอย่างสักแต่ว่ามีลมหายใจ คือไม่ศึกษา (บางที่เรียกว่า ไม่ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา)

ถ้าไม่เป็นอยู่แบบพาล ไม่เป็นอย่างสักแต่ว่ามีลมหายใจ ก็ต้องมีการศึกษา การศึกษาก็คือการพยายามที่จะเป็นอย่างให้ดีขึ้น พยายามที่จะรับประสบการณ์ให้ได้ผล มีการเรียนรู้เพื่อจะอยู่อย่างไรให้รอดให้ดีขึ้น จะปฏิบัติต่อสถานการณ์นั้นอย่างไรจึงจะได้ผลดี ก็ฝึกตัวพัฒนาตัวขึ้นไป นี่คือการศึกษาคือ ตลอดเวลาและตลอดชีวิต

การศึกษาคือเป็นเรื่องของชีวิต เวลานี้เราอาจจะมองข้ามความหมายพื้นฐานนี้ไป แล้วก็เลยไปมองการศึกษาในความหมายต่างๆ ที่แปลกแยกจากชีวิต ซึ่งขณะนี้น่าเป็นห่วงว่า เศรษฐกิจที่มีอิทธิพลครอบงำเด่นในแดนของสังคมศาสตร์ ซึ่งสนใจมนุษย์เพียงในด้านเป็นบุคคลที่อยู่ในสังคม กำลังจะก้าวเข้ามาอิทธิพลครอบงำแม้แต่การศึกษา เช่นมีการมองมนุษย์เป็นทรัพยากร เอาคนเป็นทรัพยากรมนุษย์

ที่ว่าเป็นการเริ่มที่เศรษฐกิจจะเอาการศึกษาไปเป็นเครื่องมือ หมายความว่า การศึกษาจะต้องไปสนองรับใช้เศรษฐกิจ โดยทำหน้าที่พัฒนาคนในฐานะเป็นทรัพยากรมนุษย์ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจ หรือกว้างออกไปก็พัฒนาสังคม อย่างนี้เป็นต้น

แม้แต่กว้างออกไปในการออกไปเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ เวลานี้เศรษฐกิจก็เป็นตัวนำ โดยมีกระบวนการอุตสาหกรรมเป็นเครื่องมือ หรือเป็นช่องทางสนองจุดหมายในทางเศรษฐกิจ เรื่องนี้ทำให้เกิดปัญหาที่ยอมรับกันทั่วๆ ที่เรียกว่า "การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน" อย่างที่เราประสบกันอยู่ในปัจจุบัน เพราะว่าเศรษฐกิจก้าวไปรุกรานแม้แต่

ธรรมชาติ ภายใต้อิทธิพลของแนวคิดพิชิตธรรมชาติ ที่จะเอาชนะธรรมชาติ เพื่อเอาธรรมชาติมาเป็นวัตถุติบเข้าโรงงานอุตสาหกรรม เพื่อทำผลิตภัณฑ์สำหรับเสพบริโภคสนองความต้องการของมนุษย์ในทางเศรษฐกิจ ไปๆ มาๆ ธรรมชาติที่อยู่รอบตัวก็อยู่ไม่ได้ จึงเกิดการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

เศรษฐกิจเป็นเจ้าใหญ่ได้ แต่จะพาโลกและชีวิตไปไม่ตลอด

ภาวะการณ์ที่ผ่านมา จึงมีความหมายว่า เศรษฐกิจกำลังเป็นตัวเด่น เป็นเจ้าใหญ่ที่แผ่ขยายอิทธิพลเข้ามาครอบงำการศึกษา ทำให้ต้องตั้งคำถามว่าการศึกษาจะสามารถดำรงความเป็นอิสระไว้ได้หรือไม่

โดยที่แท้จริง ถ้าว่าตามหลักพระพุทธศาสนา การศึกษาถือว่าเศรษฐกิจเป็นปัจจัยเกื้อหนุน เศรษฐกิจเกื้อหนุนการศึกษาอย่างไร ก็คือมนุษย์จะต้องพัฒนาชีวิตให้ตั้งงามประเสริฐยิ่งขึ้นไป และในกระบวนการพัฒนาชีวิตนี้เขาก็เอาเศรษฐกิจมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนานั้น เพราะว่าคนจะอยู่ได้ และจะมีชีวิตอยู่ดี จะมีการศึกษาพัฒนาชีวิตได้ดั่งองงาม ก็ต้องอาศัยเศรษฐกิจด้วย แต่ต้องขีดว่ามองเศรษฐกิจเป็นปัจจัยเกื้อหนุน

เวลานี้เศรษฐกิจจะมาเอาการศึกษาไปเป็นเครื่องมือ เพื่อไปหนุนการผลิตทรัพยากรของสังคม เป็นต้น จึงเป็นเรื่องที่ต้องมาคิดกันให้มากกว่าจะเอาอย่างไร จะให้การศึกษาเป็นใหญ่ หรือเศรษฐกิจเป็นใหญ่

ถ้าเรถือชีวิตเป็นใหญ่ โดยที่มนุษย์แต่ละคนนี่ มีความเป็น

มนุษย์อยู่ ๒ ด้าน คือความเป็นชีวิต กับความเป็นบุคคล ชีวิตอยู่กับธรรมชาติ บุคคลอยู่กับสังคม บุคคลไม่มีชีวิตอยู่ได้ไหม สังคมไม่มีธรรมชาติอยู่ได้ไหม แน่แน่นอนว่าชีวิตเป็นฐานของบุคคลอีกทีหนึ่ง แล้วบุคคลจะอยู่ได้โดยไม่คำนึงถึงชีวิตนี้เป็นไปได้หรือไม่

เวลานี้เรากำลังเอาใจใส่ให้ความสำคัญด้านบุคคลมาก จนกระทั่งลืมด้านความเป็นชีวิต เมื่อลืมความเป็นชีวิต ก็จะลืมคุณค่าของความเป็นมนุษย์ด้วย แล้วต่อจากนั้นอะไรต่ออะไรก็จะวิปลาสคลาดเคลื่อน

ถ้าเราให้เศรษฐกิจเป็นใหญ่ ซึ่งมีความหมายต่อไปว่าธุรกิจเป็นใหญ่ ความสำเร็จต่างๆ ก็มุ่งสนองความสำเร็จทางเศรษฐกิจนี้ จุดหมายของพุทธศาสนาที่ว่า จะมีการศึกษาเพื่อให้คนนิพพาน และเพื่อให้แต่ละคนที่อัมเยนแล้วนี้ไปบำเพ็ญประโยชน์สุขเพื่อชาวโลก นั้นก็คงเป็นไปไม่ได้ เพราะว่าแนวคิดทางเศรษฐกิจแบบที่ว่านั้น ย่อมจะเป็นเรื่องของการสนองความต้องการของบุคคล ไม่ใช่สนองความต้องการของชีวิต

บุคคลเป็นเรื่องของตัวตน แต่ชีวิตเป็นสากล ความเป็นบุคคลทำให้มนุษย์แยกตัวออกมา ขณะที่ชีวิตประสานทุกคนสู่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เมื่อสนองความต้องการของบุคคล บุคคลแต่ละคนก็จะเอาให้แก่ตน เมื่อเข้าไปอยู่ร่วมกันก็จะแย่งชิง ฉะนั้นการศึกษาที่มีเศรษฐกิจเป็นใหญ่ต้องการที่จะสร้างผลผลิตอะไรต่างๆ ให้มาก แน่แน่นอนว่าจะต้องเอาเพื่อตัว พวกตัว ก็จะต้องมีการแย่งชิงกัน จะให้โลกนี้มีสันติสุขก็คงเป็นไปไม่ได้

ในทางที่ขอบธรรม จะต้องให้การศึกษเอาเศรษฐกิจมาเป็น

ปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิต หรือเกื้อหนุนการศึกษาให้ได้ แล้วคนที่มีการศึกษาแล้วนี้ ก็จะมีความพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาวโลกต่อไป ซึ่งจะเป็นไปตามจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาอันสอดคล้องกัน ที่ว่าให้บุคคลนิพพาน แล้วสามารถไปบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่ชาวโลกได้อย่างแท้จริง

ให้เศรษฐกิจของสังคม รับใช้การศึกษาของชีวิต จึงจะเข้าถึงธรรมดา ที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

วันนี้ นับว่าเป็นวันที่ได้มีการปฏิบัติภารกิจอันหนึ่ง เพื่อสนองวัตถุประสงค์ทางการศึกษา ซึ่งในวงที่เฉพาะก็คือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา ซึ่งหมายถึงรัฐกับการศึกษาด้วย ในกรณีนี้ หลักพุทธศาสนากับการศึกษา หรือเรื่องธรรมะกับการพัฒนาชีวิต ได้มาโยงเป็นเรื่องเดียวกัน โดยทางสัญลักษณ์หรือรูปแบบ

จึงขอให้ความสัมพันธ์โดยสัญลักษณ์หรือโดยรูปแบบนี้ มีความหมายโยงลงไปถึงตัวเนื้อแท้ที่เป็นแก่นสารด้วย ถ้าหากลงไปถึงขั้นนั้นได้อย่างแท้จริง ก็จะเป็นไปตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

แม้แต่ความเป็นศาสตราจารย์พิเศษนี้เอง ก็ยอมเป็นสื่อได้ทั้ง ๒ อย่าง คือจะเป็นสื่อของระบบการศึกษาเพื่อเป็นเครื่องมือของเศรษฐกิจก็ได้ หรือจะเป็นสื่อของการศึกษาที่เอาเศรษฐกิจเป็นปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาชีวิตก็ได้

แต่เราก็คงหวังว่า จะอย่างไรก็ตาม ก็ขอให้กิจกรรมที่ได้ทำกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่จะมาช่วยเกื้อหนุนให้เราเดินหน้าไป ในวิถีทางแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สอนความจริง ที่มี

ตามธรรมดาของธรรมชาตินั้น ว่าจะให้เราสามารถนำเอารูปแบบต่างๆ และระบบการต่างๆ หรือทุกสิ่งที่มีมนุษย์จัดตั้งวางบัญญัติขึ้นมานี้เป็นสื่อ เป็นเครื่องมือที่จะนำเข้าถึงสาระที่แท้จริง

โดยเฉพาะก็คือ การศึกษาในความหมายที่เราเอาปัจจัยด้านอื่นๆ ซึ่งมีใช่เฉพาะเศรษฐกิจเท่านั้น แต่รวมทั้งปัจจัยทางสังคมอย่างอื่นๆ ด้วย มาเกื้อหนุนในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์มีชีวิตที่เจริญงอกงามขึ้น มีความสุขมากขึ้น มีกิเลสน้อยลง มีทุกข์น้อยลง แล้วก็สามารถที่จะไปบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกกว้างขวางออกไป

ไม่ใช่ว่ายั่งยืนอยู่ไปก็ยิ่งเพิ่มพูนกิเลส เพิ่มพูนทุกข์ แล้วก็เลยต้องหาเอามาให้แก้ตนมากยิ่งขึ้น ด้วยการเบียดเบียนกันขยายวงกว้างใหญ่ขึ้น

ขอหวังว่า กิจกรรมในวันนี้ จะเป็นส่วนหนึ่งในการที่จะปฏิบัติให้เกิดผลตามความมุ่งหมายที่แท้จริงของการศึกษา ดังที่ได้กล่าวมานี้ และขออนุโมทนาท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ในนามของฝ่ายรัฐที่รับสนองพระบรมราชโองการ อันเป็นการปฏิบัติตามโบราณราชประเพณี ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับพระศาสนา หรืออาณาจักรกับพุทธจักรดังได้กล่าวมา

พร้อมกันนี้ ก็เป็นความมีน้ำใจปรารถนาดีของทางมหาวิทยาลัย-มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการปฏิบัติภารกิจเพื่อสนองวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยเองด้วย ในฐานะเป็นทั้งสถาบันทางการศึกษา และสถาบันพระศาสนา ซึ่งจะไปบำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน หรือแก่ชาวโลกทั้งหลาย ตามอุดมคติของชาวพุทธ อันอนุวัตรตามคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ก็ขอให้

ความมุ่งหมาย และความปรารถนาดีนี้ จงสัมฤทธิ์ผลโดยลำดับ และยิ่งๆ ขึ้นไปจนถึงจุดหมายโดยสมบูรณ์ ซึ่งจะเป็นไปได้ก็ด้วย อาศัยเรี่ยวแรง กำลังกาย กำลังใจ กำลังปัญญา และกำลังความสามัคคีของท่านร่วมกัน

ขออนุโมทนาอีกครั้งหนึ่ง และขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย อวยชัยให้พร อภิบาลรักษา ท่านรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งสาธุชนทุกท่านผู้มีความปรารถนาดี หวังดี โดยเฉพาะเริ่มด้วยทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีกรรมการสภามหาวิทยาลัย กรรมการสภาวิชาการ คณะผู้บริหาร คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา นักเรียนทั้งหลาย ขอทุกท่านจงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย มีความก้าวหน้าองงามรุ่งเรืองในการดำเนินชีวิต และการประกอบกิจการหน้าที่การงานให้ก้าวหน้าไป เพื่อบรรลุจุดหมายสมดังที่ตั้งไว้ จงมีสุขภาพกาย สุขภาพใจสมบูรณ์ เพื่อสามารถบำเพ็ญประโยชน์สุขให้สำเร็จ ทำให้สังคม ประเทศชาติ ตลอดจนโลกนี้ทั้งหมด ร่มเย็นเป็นสุขตลอดกาลทุกเมื่อ เทอญ